

Безкоровайна О. В., Мороз Л. В.,
Рівненський державний гуманітарний університет

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ВНЗ

У статті розглядаються актуальні аспекти формування комунікативної компетенції у студентів ВНЗ у процесі викладання іноземних мов, описано її основні складові. Аналізується поняття мультілінгвальності, мовленнєвої та лінгвістичної соціолінгвістичної, соціокультурної, стратегічної, соціальної та дискурсивної компетентності. Охарактеризовано особливості вироблення умінь аудіювання, читання, говоріння, письма. Відзначається науковий аналіз цієї проблеми, яка є свого роду ключем до вирішення багатьох психологічних проблем у сфері міжособистісної взаємодії як у діловому, так і в побутовому аспектах. Розглядаються два різновиди мовної компетенції у сфері вивчення іноземної мови: лінгвістичну та комунікативну.

Ключові слова: комунікативна компетенція, мультілінгвальність, дискурсивна компетентність.

В статье рассматриваются актуальные аспекты формирования коммуникативной компетенции у студентов вуза в процессе преподавания иностранных языков, описаны ее основные составляющие. Анализируется понятие мультILINGVальности, речевой и лингвистической социолингвистической, социокультурной, стратегической, социальной и дискурсивной компетенции. Охарактеризованы особенности выработки умений аудирования, чтения, говорения, письма. Отмечается научный анализ этой проблемы, которая является своего рода ключом к решению многих психологических проблем в сфере межличностного взаимодействия как в деловой, так и в бытовом аспектах. Рассматриваются две разновидности языковой компетенции в области изучения иностранного языка лингвистическую и коммуникативную.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, мультILINGVизм, дискурсивная компетентность.

This article deals with actual aspects of forming communicative competence of university students in teaching foreign languages, its main components are described. The concept of multilingual, communicative and linguistic, sociolinguistic, socio-cultural, strategic, social and discursive competence is analyzed. The peculiarities of developing skills of listening, reading, speaking, writing are examined. There is a scientific analysis of this problem, which is a kind of key to solving many psychological problems in interpersonal interaction in business and in everyday ways. Two types of linguistic competence in foreign languages: the linguistic and communicative are analyzed.

Key words: communicative competence, multilinguism, discursive competence.

Зміцнення державності України, соціально-економічні й політичні зміни в суспільстві, інтеграція у Європу вимагають інноваційних підходів до навчання мов задля інтенсифікації та оптимізації навчального процесу.

Кредитно-модульна система підготовки фахівців – це один із шляхів інновації і оптимізації навчального процесу. Це визнаний в Болонії європейський стандарт вищої освіти, який дозволяє підвищити мобільність студентів і викладачів. Під мобільністю розуміється можливість вільного навчання і викладання у державних вузах за єдиними стандартами. Це важливий чинник входження української національної системи освіти до спільного європейського простору.

Кредитно-модульна система має на меті забезпечення якості навчання студентів. Одним із складових елементів системи сучасної вищої освіти є іншомовна підготовка фахівців. Одним із напрямів програми навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах є спрямованість на спеціалізацію та майбутню професійну діяльність студентів [8]. Відповідаючи радикальним змінам, що здійснюються в національній системі вищої освіти в Україні, які були започатковані процесом інтеграції країни в європейський простір вищої освіти, навчальні програми іноземних мов спрямовані на "формування у студентів професійної мовної компетенції, що сприятиме їхньому ефективному функціонуванню у культурному розмаїтті навчального та професійного середовища" [6, с. 2].

Метою навчання іноземній мові є оволодіння іноземною мовою як засобом комунікації для успішного виконання подальшої професійної діяльності [11]. В даному випадку йдеться про комунікативність як основний компонент навчання, що визначає кінцеву мету навчання іншомовного спілкування – набуття студентами комунікативної компетенції в усному і писемному мовленні, тобто здатності міжкультурного іншомовного спілкування в залежності від конкретної ситуації. Наведені обставини роблять актуальним розвиток навичок роботи зі словником, що сприяє формуванню іншомовної комунікативної компетенції студентів немовних спеціальностей, тобто вміння правильно використовувати іноземну мову у відповідних реальних комунікативних ситуаціях.

Розробкою проблеми комунікативності в навчанні іншомовної компетенції займалися багато вчених і відомих методистів в різних країнах, а саме Н.В. Бордовська, О.О. Леонтьєв, У. Літлвуд, А.К. Михальська, Р.П. Мільруд, І.Р. Максимова, Ю.І. Пасов, Е. Піфо, Г. Уїдоусан, Л.А. Шипіліна та інші. Інтерес до комунікативності не є випадковим, переваги методу безперечні, він набуває все більшого значення в навчанні іноземних мов, адже практичне застосування комунікативного методу дає можливість розвинути здібності особистості та активізувати її творчі задатки [3, с. 2].

Метою статті є дослідження комунікативної компетенції у студентів вищих навчальних закладів.

Комунікативну компетенцію студента можна розглядати як здатність здійснювати мовленнєву діяльність через реалізацію комунікативної, мовленнєвої поведінки на основі фонологічних, лексико-граматичних, соціологічних і країнознавчих знань та навичок відповідно до різноманітних завдань і ситуацій спілкування [13].

Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ ст.) передбачає формування **національно-мовної особистості**, що володіє даром слова – усного і писемного, умінням вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами під час сприйняття, створення висловлювань у різних сферах, формах і стилях і жанрах мовлення, тобто забезпечення її всебічної **мовленнєвої компетенції** [4].

Молодь часто не може висловити свою думку зв'язно, змістовно, послідовно. Спостерігається суттєве зниження володіння мовленням, збіднілість лексичного словникового запасу, вживання ненормованої лексики, сленгу, жаргонних висловів, відсутність будь-яких граматичних чи пунктуаційних правил в SMS-повідомленнях та E-mail-контактах. Тому перед викладачами стоїть першочергове завдання: розвивати не тільки писемне мовлення, грамотність, а й вчити спілкуватися студентів. Викладач будь-якої дисципліни повинен допомагати майбутнім фахівцям оволодіти навичками оптимальної мовної поведінки, розвивати набуті комунікативні навички студентів, а саме: **як** говорити і **про що** говорити.

Навички спілкування допомогатимуть студентам моделювати вільну і впевнену поведінку в професійній сфері. Оскільки у наших випускників все частіше виникає необхідність професійного спілкування іноземною мовою із зарубіжними партнерами в різних ситуаціях, пов'язаних з роботою спільних підприємств, участю в міжнародних ярмарках, виставках-продажах, переговорами з представниками закордонних фірм, можливістю навчатися за кордоном, або просто подорожувати та пізнавати світ, тощо, тоді і з'являється рушійна сила мовленнєвої компетенції – **мотивація**, тобто підстава, привід для вивчення іноземної мови.

Повернімося до поняття "**компетенція**". За визначенням лінгво-дидактичного словника, компетенція – це сукупність знань, навичок і вмінь, які формуються в процесі навчання тієї чи іншої дисципліни, а також здатність до виконання певної діяльності. У контексті статті представляє інтерес **лінгвістична компетенція**, яка складається зі знання мовного, а саме лексичного, матеріалу та мовленнєвих навичок володіння цим мовним матеріалом у процесі підготовки спеціалістів будь-якої спеціальності до участі в міжкультурному спілкуванні.

Факт входження України у 1996 році до Ради Європи визначає необхідність погодження освітніх стандартів України з загальноєвропейськими освітніми стандартами.

Рада Європи висунула та активно підтримує концепцію європейської освіти, що заснована на ідеї "спільного європейського дому". Її ідеологи виходять із того, що Європа – це спільнота, що має спільні духовні витоки і цінності. І відповідно, європейський світогляд має ґрунтуватися на знаннях європейської спадщини, спільного історичного шляху протягом двох тисячоліть.

Провідним інструментом об'єднання націй визнано **мову**.

Стосовно загальних підходів до проблеми мови в Європі, стратегічним спрямуванням мовної політики на континенті є **мультилінгвальність** з перспективою оволодіння кожним європейцем трьома і більше мовами.

У цих умовах викладач іноземної мови стає одним із найбільш необхідних, а дисципліна "Іноземна мова професійного спілкування" – у всіх типах навчальних закладів – однією із пріоритетних.

За результатами анкетування громадян ЄС, німецька мова є рідною для 24% населення, а для 17% – англійська та італійська. Це провідні мови населення Євросоюзу. На запитання про знання другої мови були отримані такі відповіді: англійською володіє 25% населення, французькою – 17%, німецькою – 7% [10].

Європейський стиль мовної освіти передбачає **два різновиди мовної компетенції** у сфері вивчення іноземної мови: лінгвістичну та комунікативну.

Як ми пам'ятаємо, лінгвістика – це наука про мову. **Лінгвістична компетенція** – це здатність вибудовувати граматично правильні форми і синтаксичні структури, а також розуміти змістові відрізки мови та використовувати їх в тому значенні, в якому вони використовуються носіями мови. Лінгвістична компетенція є основним компонентом комунікативної компетенції. Без знання слів і правил формування граматичних форм та побудови осмислених фраз неможлива комунікація.

Знання, що входять до складу лінгвістичної компетенції, виступають основою для функціонування відповідних навичок. Під лінгвістичними знаннями ми розуміємо знання:

- фахової терміносистеми та характеру її зв'язків;
- соціокультурної наповненості лексичного матеріалу, що вивчається;
- відношення еквівалентності/безеквівалентності між лексичними одиницями іноземної та рідної мов.

На основі цих знань формуються лінгвістичні навички, до яких ми відносимо навички:

- автоматизовано викликати з довготривалої пам'яті еталон слова, словосполучення або готової фрази для вирішення комунікативного завдання;
- розпізнати національно-культурну семантику термінологічної лексики;
- встановлювати відношення еквівалентності/безеквівалентності між лексичними одиницями іноземної та рідної мов.

Вміння вільно, невимушено користуватися мовою у спілкуванні, тобто, передавати й обмінюватися думками в різноманітних ситуаціях у процесі взаємодії з іншими учасниками, правильно використовувати систему мовленнєвих норм та вибирати комунікативну поведінку, адекватну автентичній ситуації спілкування, – це і поняття терміну "**комунікативна компетентність особистості**".

Комунікативна змістова лінія спирається на мовленнєву діяльність, вироблення умінь аудіювання, читання, говоріння, письма.

Аудіювання – це розуміння сприйнятого на слух усного мовлення. Без аудіювання не може бути нормального говоріння. Аудіювання та говоріння – це два боки усного мовлення.

Говоріння вимагає формувань умінь та навичок діалогічного та монологічного мовлення. Монолог – це безпосередньо спрямований до співрозмовника чи аудиторії організований вид усного мовлення, який передбачає висловлювання однієї особи. Основні типи монологічних висловлювань: опис, розповідь, роздум.

Діалогічне мовлення покликане формувати комунікативну компетентність особистості через діалог.

Важливим завданням курсу іноземної мови є навчання спонтанному мовленню.

Письмо як один з видів мовленнєвої діяльності передбачає написання робіт різного характеру. У ході письма ми формуємо навички з орфографії, пунктуації.

Усі ці види мовленнєвої діяльності рівноцінні та важливі.

Одним з важливих засобів розвитку культури професійного спілкування є переклад. Мовний переклад є складним, оскільки передбачає комбінований вид мовленнєвої діяльності, що вимагає від перекладача вибрати доцільне слово чи синтаксичну структуру, знайти відповідні мовні засоби для вираження думки українською чи іноземною мовою.

Оскільки іноземна мова має безпосереднє відношення до сучасного життя, то завдання викладача іноземної мови полягає в тому, щоб дати студентам не тільки мовну підготовку, а й зорієнтувати їх у практичному використанні іноземної мови в техніці (працюючи з комп'ютером), бізнесі (ділові папери іноземною мовою), науці (статті, монографії), і таким чином вивчати мову для життя і професійної діяльності.

Принцип європейськості передбачає також бездоганне знання рідної мови, а ще вільне мовленнєве та мисленнєве переключення з рідної мови на іноземну і навпаки. Адже мовна обмеженість будь-якого спеціаліста не дозволяє йому повністю реалізувати себе. Сьогодні вже не достатньо говорити про необхідність вивчати українську мову, бо вона рідна, материнська. В першу чергу викладачам-філологам потрібно оберігати найцінніший скарб нації – мову і готувати студента як національно-мовну особистість, знайомити представників інших націй з нашими культурними та духовними цінностями, з нашими визначними людьми минулого та сучасності.

Оволодіння мовою як засобом спілкування для сприйняття світу, людей та ідей проходить ефективніше в рівноправній співпраці, активному пошуку, у вирішенні проблемно-пошукових завдань і досягненні значущих цілей через подолання перешкод, мовного бар'єру, а головне і найефективніше – в країні, мова якої вивчається, серед носіїв мови. Мовна практика буде забезпечена.

Формування спільного освітнього простору набуває реальних обрисів. Здійснюються спеціальні європейські проекти і програми: "Лінгва", "Еразмус", "ТЕМПУС", "КОМЕТТ", "Петра" та інші, їх мета, з одного боку, – це обмін знаннями, методами навчання й виховання, а з іншого – формування спільних поглядів на картину світу, його існування й перетворення.

Серед проектів XXI століття для українських викладачів та студентів найдоступнішими є такі, як-от: "Допомога новим країнам – членам ЄС в оновленні вищої освіти", "Вища освіта для демократичного суспільства", "Побудова університету завтрашнього дня: політика та практика вищої освіти в Європі".

Аналіз матеріалів міжнародних наукових конференцій, наукових розробок у галузі методики викладання іноземних мов, нормативних документів з освіти, власного досвіду, досвіду викладачів-наставників доводить необхідність для фахівця володіння іноземними мовами, що розглядається як спосіб життя в діалозі культур, мов і релігій, а також як основа можливостей критичного розгляду інформації, що надається ЗМІ, рекламою, Інтернетом.

Метою освіти визнано не знання іноземної мови, а вміння нею користуватися.

У проєкті "Вивчення мов для європейського громадянства" подано науково обґрунтовану шкалу професійного володіння іноземною мовою:

- Рівень 1 – рівень виживання (Survival),
- Рівень 2 – допороговий (Waystage),
- Рівень 3 – порогів (Threshold),
- Рівень 4 – верхній проміжний (Upper Intermediate),
- Рівень 5 – просунутий (Advanced)".

Новий національний стандарт вивчення іноземної мови заснований на таких ключових поняттях, як спілкування (Communication), культура (Culture), мотивація (Motivation) та інтерактивність (Advanced).

Провідною метою навчання іноземної мови на "пороговому" рівні визнають формування комунікативної компетенції, що має кілька складових: лінгвістичну, соціолінгвістичну, соціокультурну, стратегічну, соціальну та дискурсивну.

Лінгвістична компетенція передбачає оволодіння певною сумою формальних знань і відповідних їм навичок, пов'язаних із різними аспектами мови: лексикою, фонетикою, граматику. При цьому постає питання: які слова, граматичні структури необхідні людині того чи іншого віку, професії тощо для забезпечення нормальної взаємодії мовою, яка вивчається.

Соціолінгвістична компетенція – це здатність здійснювати вибір мовних форм, використовувати і перетворювати їх відповідно до контексту.

Мова відбиває особливості життя людей. Вивчаючи багатоманітність планів вираження, можна багато що зрозуміти і дізнатися про культуру країни мови, що вивчається. А це підводить до необхідності формування соціокультурної компетенції. Набуття соціокультурної компетенції не зводиться лише до формування глобальних уявлень про світ. Вона пропонує весь процес навчання іноземної мови.

Певні вміння й навички в організації мовлення, вміння вибудовувати його логічно, послідовно й переконливо, ставити завдання й досягати поставленої мети – це вже новий рівень комунікативної компетенції, що у матеріалах Ради Європи названий стратегічним чи дискурсивним.

Ключовим поняттям концепції вивчення іноземних мов у європейських країнах є "порог комунікації", а методичними орієнтирами – правильна вимова і сучасне розмовне мовлення. Вивчення іноземної мови, таким чином, виходить за рамки педагогіки і набуває важливого політичного значення. Йдеться про переорієнтацію з оволодіння граматичними структурами на оволодіння живою мовою.

Останньою зі складових комунікативної компетенції, але жодним чином не останньою за значущістю ("The last but not least") є соціальна компетенція. Вона передбачає готовність і бажання взаємодіяти з іншими, впевненість у собі, а також уміння поставити себе на місце іншого і здатність впоратися із ситуацією, що склалася.

Такий підхід до професійної підготовки викладача знайшов відбиття і в сучасному методі навчання – комунікативно-діяльнісному, що ставить за мету навчання мови через мовлення і заснований на таких ключових поняттях, як "спілкування", "культура", "мотивація", "інтерактивність". До провідних характеристик цього методу належать наступні:

- адекватність до реального спілкування;
- пріоритет мовленнєвої діяльності у взаємозв'язку всіх її видів;
- застосування активних форм спілкування (бесід, диспутів, конференцій, круглих столів, обговорень, роботи в “English-speaking Club”), що дають можливість висловитися, виразити свої думки в діалозі чи монолозі;
- синхронність, послідовність.

Слід відзначити, що навчати мови – це значить не тільки давати знання про мову, а й навчити користуватися мовою як засобом спілкування, критично мислити, отримувати інформацію з усіх доступних джерел, оцінювати її, розуміти співрозмовника, формулювати власні думки.

Отже, йдеться про формування комунікативної компетенції студентів.

Сучасна вікова психологія визнає провідною діяльністю учнів початкової школи ігрову, для середньої ланки – пізнавальну й ціннісно-зорієнтовану, а в старших класах великого значення набуває комунікативна діяльність: вміння висловитися іноземною мовою. Враховуючи ці провідні види діяльності, нашим викладачам іноземних мов за одне програмне заняття в тиждень вдається не перетворювати заняття на “заняття про мову”, а створювати мовленнєві ситуації для тренінгу у спілкуванні, коректно й позитивно коментувати оцінки, створювати ситуації успіху для кожного, хто навчається, розвивати позитивне ставлення до мови.

За комунікативно-діяльнісного підходу змінюється й роль викладача: він не просто повідомляє знання, але організовує пізнавальну діяльність студентів, створює умови для висловлення власної думки, ставлення до матеріалу, що вивчається, співвідносячи його з реальним життям, залучає, студентів до творчої та мистецької діяльності.

У методичному арсеналі викладачів іноземних мов в даний час повинні превалювати поряд із традиційними формами, нові форми: тематичні бесіди, не завчені заздалегідь, а дискурсивні, диспути, дискусії, інтерв'ю, круглі столи, конференції, захист проєктів, рецензування й реферування, спілкування в електронній пошті та Інтернеті з наступним обговоренням отриманої інформації, рольові ігри, вікторини, драматизації, переклади (синхронні, послідовні, чи дослівні, художні), “English-speaking Club”, тощо.

Література:

1. Абашкіна Н. В. Принципи розвитку професійної освіти в Німеччині. – К. : Вища школа, 1998. – 195 с.
2. Алферов С. Ю. Местные организации управления за рубежом : проблемы модернизации и реформирования // Педагогика. – 1996. – № 6. – С. 92.
3. Бобильова О. Комунікативний метод як метод активізації творчих можливостей особистості / Англ. мова та література. – 2005. – № 26(108). – С. 2-4.
4. Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття). [The National program “Education” (Ukraine XXI Century)] – К. : Райдуга, 1994. – С. 8-10.
5. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / За ред. С. Ю. Ніколаєвої – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
6. Навчальна програма з дисципліни “Англійська мова професійного спрямування” – Київ : Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут”, 2008. – 10 с.
7. Ніколаєва С. Ю. Методика викладання іноземних мов в середніх навчальних закладах. – К. : Ленвіт, 2002. – 346 с.
8. Програма з англійської мови для професійного спілкування. Колектив авторів: Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнко. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с.
9. Програма з англійської мови для університетів/інститутів (п'ятирічний курс навчання) : Проєкт / Колектив авторів : С. Ю. Ніколаєва, М. І. Соловей, Ю. В. Головач. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 246 с.
10. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі : спільність і розбіжності : Монографія. – К. : Вища школа, 1997. – 180 с.
11. Сенченко В. О. Формування іншомовної комунікативної компетенції студентів вищих технічних навчальних закладів. Гуманізм та освіта. Електронне наукове видання матеріалів VIII міжнародної науково-практичної конференції, 2006. : <http://www.comf.vstu.vinnica.ua/2008/txt/>.
12. Соловйова Е. Н. Методика обучения иностранным языкам. – М. : Просвещение, 2003. – 239 с.
13. Федоренко Ю. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування // Рідна школа. – 2002. – 1(864). – С. 63-65.